

**19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA
MODERN SİYASAL İDEOLOJİLER**

DERLEYEN
H. BİRSEN HEKİMOĞLU (ÖRS)

İçindekiler

xi Yazarlar

xiii Önsöz

Cemil Oktay

1 Giriş

H. Birsen Hekimoğlu (Örs)

H. Birsen Hekimoğlu (Örs)

3 İDEOLOJİ: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak

8 Tarihsel Arka Plan

10 İdeoloji Nedir?

14 İdeoloji Kavramının Dönüşümü

14 Marksist Yaklaşım: Bir Mistifikasyon Olarak İdeoloji

21 Seçkin Gücü Olarak İdeoloji

26 İdeolojilerin Kültürel Boyutu: İnanç, Dil,
Sembol ve Söylem Olarak İdeoloji

38 İdeolojilerin Sonu mu?

Fatmagül Berktaş

47 LİBERALİZM: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji

53 Liberalizmin Tarihsel Arka Planı

58 Ekonomik ve Politik Bileşenleri Sıkıca İlişkili Bir Gelenek

58 Liberal Ekonomi

62 Liberal Politika

67 Liberalizm ve Demokrasi Arasındaki Gerilim

70 Temsili Demokrasi

74 Liberalizm Bölünüyor

77 Klasik ve Sosyal Liberalizm Arasındaki Köprü: J.S. Mill

80 T.H. Green ve Negatif-Pozitif Özgürlük Ayrımı

84 Devlet Müdahalesinin Sosyal-Darwinist Reddi:
Herbert Spencer

- 85 Çağdaş Toplumda Liberalizm
  - 89 Sosyal Liberalizm
  - 92 “Sahiplenici Bireyciliğin” Eleştirisi: C.B. Macpherson
  - 95 Neo-klasik Liberalizm ve Liberter Yeni Sağ
  - 97 Robert Nozick: Sosyal Refah Politikalarının Liberter Eleştirisi
  - 100 Rawlscu Sosyal Liberalizm: “İyi”ye Karşı “Hak”
  - 103 Toplulukçu, Cumhuriyetçi ve Feminist Eleştiriler
- 106 21. Yüzyılın Başında Liberalizm

E. Zeynep Suda

- 115 MUHAFAZAKÂRLIK: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa
  - 125 Klasik Muhafazakârlık
  - 140 Muhafazakâr Deneyimler
  - 146 Çağdaş Muhafazakârlık - Yeni Muhafazakârlık, “Neo-Con”lar
  - 158 Değerlendirme

Ahmet Bekmen

- 163 MARKSİZM: ‘Praksis’in Teorisi
  - 166 Tarihsel Arka Plan
  - 173 Ana Temalar
    - 176 İnsan Doğası ve Yabancılaşma
    - 183 Tarih Anlayışı ve Tarihe Dair Yeni Kavramlar
    - 188 Kapitalizm
    - 191 Kapitalizm ve Sınıf Mücadelesi
  - 196 Marksizm ve Siyaset
    - 200 Devlet ve Sınıf
    - 210 Başka Bir Aygıt, Başka Bir Demokrasi
  - 213 Farklı Marksizmler
    - 215 Hegelci Marksizm
    - 230 Althusser ve Yapısalcı Marksizm
    - 236 Marksizm ve Üçüncü Dünya
  - 244 Kriz ve Güncel Durum

Sevgi Uçan Çubukçu

- 253** SOSYAL DEMOKRASİ: Melez Bir Politik Gelenek
- 259** İdeoloji Olarak Sosyal Demokrasinin Ortaya Çıkışı
- 259** Tarihsel ve Kuramsal Kaynaklar
- 259** Liberal ve Marksist Düşünce
- 263** Almanya: SPD
- 265** Britanya: Fabian Sosyalizmi ve İşçi Partisi
- 267** Revizyonizmden Sosyal Demokrasi Tanımına Doğru
- 267** “Katastrofik Çöküş”
- 269** “Reformist Siyaset”
- 272** Rus Devrimi: “Epistemolojik Kopuş”
- 274** Sosyal Demokrasinin Yükselişi
- 274** “Büyük Bunalım” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa
- 275** İskandinav Sosyal Demokrasisi: “Sosyalleştirme” Politikaları
- 278** Sosyal Demokrasinin Altın Çağı
- 278** Refah Devleti
- 284** “1959 Godesberg Programı”
- 289** Sosyal Demokrasinin Krizi
- 289** Refah Devletinden Vazgeçiş
- 291** Sosyal Demokrat Sözleşmenin Bozulması:
“Refah Devleti”ne Karşı “Piyasa”
- 294** Sosyal Demokrasinin Yeniden Yapılandırılması İçin
Araştırmalar: “Yeni Zamanlar”, “Üçüncü Yol”

İnci Özkan Kerestecioğlu

- 307** MİLLİYETÇİLİK: “Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens”ten
Frankeştayn’ın Canavarına
- 310** Sosyal Bilimlerin Konusu Olarak Milliyetçilik
- 315** “Nation” Kavramının Tarihsel Gelişimi
- 318** Milliyetçi Tarih Anlayışı
- 325** Modern Devlet ve Milliyetçilik
- 329** Milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi
- 334** Alman ve İtalyan Birliklerinin Kurulması:
Liberal Milliyetçilikten Muhafazakâr Milliyetçiliğe Giden Yol
- 337** Yayılmacı Milliyetçilik ve Milliyetçiliğin Sağa Kayışı:
1870-1918 Dönemi

- 340 Milletlerin Küreselleşmesi, Milliyetçiliğin Kara Baharı: 1918-1950 Dönemi
- 344 Ulus-Devlet Karşısı Milliyetçilikler: 1980'ler Sonrası

Foti Benlisoy

- 351 ANARŞİZM: Gönüllü Düzene Övgü
  - 357 Anarşizm Nehri: Tarihsel Arka Plan
  - 360 Ana Temalar
    - 360 Özgürlük ve Toplumsal Düzen
    - 367 İnsan Doğası
    - 369 Bir Parantez: Bireyci Anarşizm
    - 371 Suç ve Anti-Sosyal Davranış
    - 373 Anarşizm ve Şiddet
  - 378 Anarşizm ve (A)Politika
    - 378 Stratejiler: Başkaldırı, Devrim...
    - 382 Marksizm ve Devrimci Diktatörlük
    - 384 Demokrasi, Devlet ve Reform
    - 388 Anarko-Sendikalizm
  - 389 Modeller, Alternatifler
    - 389 Alternatif Arayışlar
    - 391 Federalizm, Sözleşme, Özyönetim
  - 396 İlerleme ve Milliyetçilik Karşısında Anarşizm
    - 396 İlerleme ve Bilim
    - 402 Milliyetçilik ve Din
  - 406 Sonuç Yerine

Serpil Çakır

- 413 FEMİNİZM: Ataerkil İktidarın Eleştirisi
  - 416 Feminizmin Doğuşu: Tarihsel Önkoşullar
    - 418 İlk Başkaldırılar: Birinci Dalga Feminizm
      - 418 ABD'de Kadın Hakları
      - 422 İngiltere: Kadınların Oy Hakkı Hareketi
      - 425 Fransa: Kadın Hakları Bildirgesi
      - 429 Almanya: İşçi Kadınların Mücadelesi
      - 430 Rusya: Bolşevik Devrimi'nde Kadın
      - 431 Türkiye: Osmanlı'daki Öncü Kadın Hareketi
    - 435 Yeni Feminizm: İkinci Dalga Feminizm

- 437** Farklı Feminizmler
  - 438** Liberal Feminizm
    - 438** Liberal Haklar Teorisi
    - 445** 20. Yüzyılda Liberal Feminizm
  - 446** Radikal Feminizm
    - 448** Radikal Feminizmde Temel Özellikler
    - 454** Feminist Politik Örgütlenme
  - 457** Sosyalist Feminizm
    - 459** Kadın Emegi / Ev İçi Emek
    - 465** Kadınların Yabancılaşması

H. Birsen Hekimoğlu (Örs)

- 477** FAŞİZM: Modernitenin Karanlık Yüzü
  - 480** Faşizmi Tanımlama Sorunu
    - 480** Faşizm Bir Rejim midir?
    - 482** Faşizm Bir İdeoloji midir?
  - 486** Faşizmin Düşünsel ve Tarihsel Arka Planı
  - 493** Faşizmin Ayrırcı Özellikleri
  - 498** Faşizmin Gelişimi: İtalya ve Almanya Örnekleri
  - 509** Neo-Faşizm: Faşizmin “Yeniden” Ayak Sesleri

G. Gürkan Öztan

- 515** KORPORATİZM: Özgürlükten Yoksun Bir “Üçüncü Yol” Vaadi
  - 522** Korporatist Sistemlerin Düşünsel Kökenleri ve Temel Özellikleri
    - 525** Korporatizm ve Anti-Liberalizm
    - 526** Korporatizmin Emek-Sermaye İlişisine ve Sosyalizme Bakışı
  - 528** Korporatist Devlet ve Korporasyonlara Biçilen Roller
    - 528** Korporatist Devletin Özellikleri
    - 533** Korporasyonların Temel İşlevleri
  - 537** Genel Değerlendirme

543 Dizin

DERLEYEN

H. BİRSEN HEKİMOĞLU (ÖRS)

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 1990'da İstanbul Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi dalında doktora derecesi aldı. 1997'de Doçent, 2009'da ise Profesör olan Hekimoğlu, halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Siyaset teorisi, siyasal gelişme ve modernleşme, Türkiye'de pretoryenizm ve gayri-Müslim azınlıklar alanlarında çalışan yazarın, bu konularda makaleleri ile *Türkiye'de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli* (Der Yayınları, 1996) adlı bir kitabı da bulunmaktadır.

YAZARLAR

FATMAGÜL BERKTAY

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı fakülteden doktora derecesini alan Prof. Dr. Berktaş, İngiltere'de York Üniversitesi'nde Kadın Araştırmaları alanında ikinci bir yüksek lisans çalışması yaptı. Halen İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı olarak görev yapmakta olan yazar, yurtdışında çeşitli burslarla akademik çalışmalarda bulunmakta, özellikle siyaset teorisi, siyasal düşünceler tarihi ve modern siyasal kuram ve tartışmalar üzerine çalışmakta ve ders vermektedir. Berktaş'ın *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (Metis Yayınları, 1996), *Women and Religion – A Comparative Perspective* (BlackRose Books, Montreal, 1998), *Tarihin Cinsiyeti* (Metis Yayınları, 2003), *Politikanın Çağırısı* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010) ve *Dünyayı Bugünde Sevmek* (Metis Yayınları, 2012) adlı eserleri bulunmaktadır.

E. ZEYNEP SUDA

B.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü ile İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde uluslararası ilişkiler dalında Doktora derecesi alan ve 2012'de Doçent olan Suda'nın göç, kentsel dönüşüm, hafıza mekânları gibi alanlarda sözlü tarih çalışmaları ve makaleleri yayımlandı. Toplum bilimi, siyaset psikolojisi ve görsel kültür ve siyaset alanlarında çalışan ve ders veren Suda'nın *Süveyş'in Doğusunda Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık* ve *“Şu Gemide Ah Ben de Olsaydım...” Çanakkale'den Savaş Dışı Anılar* adlı kitapları ve *Almanya'ya Emek Göçü'nün Ellinci Yılı Anısına “Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola...”, Mahmut Dikerdem Eserleri ile İşgale Direnen Çanakkale: 100 Yıl Önce, 100 Yıl Sonra* başlıklı derlemeleri yayımlanmıştır. Geçtiğimiz yıllarda Lund Üniversitesi Hukuk Sosyolojisi bölümü ve Strasbourg Üniversitesi Türk Bilimleri Bölümü'nde misafir bilimsel araştırmacı olarak bulunmuştur.

AHMET BEKMEN

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Ahmet Bekmen, devlet ve iktidar teorileri, neoliberal dönüşüm ve Türkiye siyaseti alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

SEVGİ UÇAN ÇUBUKÇU

İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yüksek lisansını tamamladı. London School of Economics'te misafir araştırmacı olarak çalıştıktan sonra İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora derecesi aldı. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olan yazar siyaset bilimi ve siyasal düşünce alanında, demokrasi teorisi, feminist teori ve toplumsal cinsiyet, toplumsal hareketler gibi konularda araştırmalarda bulunup ders ve seminerler vermektedir. Uçan Çubukçu'nun aynı konularda yayınlanmış makaleleri de bulunmaktadır.

İNÇİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU

ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden 1988 yılında mezun oldu. 1998 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Doktora derecesini aldı. 1990'da Araştırma Görevlisi olarak girdiği İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda, 2008'den itibaren Doçent olarak görev yapmaktadır. Milliyetçilik, feminist teori ve hareket alanlarında çalışmakta, bu konulara ilişkin ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

FOTİ BENLİSOY

İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 2000-2002 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen *Mesele* dergisinde editör olarak çalışmaktadır.

SERPİL ÇAKIR

M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olan Çakır, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden siyaset bilimi doktora derecesini aldı. Halen bu fakültenin Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda profesör olarak görev yapmaktadır. Karşılaştırmalı siyasal sistemler, toplumsal cinsiyet ve politika, feminist teori ve sözlü tarih vb. konularda çalışmaları olan, bu konularda ders ve seminerler veren, İngiltere'de ve Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarına ilişkin proje yürüten yazarın çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerinin yanısıra *Osmanlı Kadın Hareketi* (Metis Yayınları, 1994), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (Necla Akgökçe ile birlikte, Sel Yayınları, 1996), *Osmanlı Kadın Dergileri Bibliyografyası* (hazırlayıcılardan biri olarak, Metis Yayınları, 1993) ve *Erkek Kulübünde Siyaset: Kadın Parlamentelerle Sözlü Tarih* (Versus Yayınları, 2013) isimli kitapları vardır.

G. GÜRKAN ÖZTAN

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olan G. Gürkan Öztan, İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda yardımcı doçent olarak çalışmaktadır. Öztan'ın Türk milliyetçiliği ve günümüzdeki etkileri üzerine çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

Önsöz

Çocukluğumun bir manzarası bugün hâlâ belleğimde durur. Kasabanın haftada bir kurulan pazar yerinin müdavim simalarından biri de, üzerine çıktığı iskemleden etrafına toplanan müşteri adaylarıyla meraklılara seslenen çığırkân ilaç işportacısıydı. Cemekânlı, elde kolayca taşınabilir, çanta benzeri mağazası şişeciklerle dolu olurdu. O küçük şişelerden birini şahadet parmağıyla başparmağı arasında tutar, kolunu önünde biriken kalabalık üzerinde sağa ve sola doğru yarım daire yaparak gezdirirken son derece inandırıcı bir sesle anlatırdı: “Bu şişedeki ilaç, her derde devaydı. Karın, baş, diş ağrılarına, hazımsızlığa, iç sıkıntısına, iştahsızlığa, yaşlılara, bebeklere, hamile ve loğusalara birebir iyi gelen bir ilaçtı. Her evde bulunmalıydı. İzmir Bornova’da, [bu yer bazen İstanbul Kartal Maltepe de olabiliyordu, ama mutlaka] Ortadoğu ve Balkanların en büyük fabrikasında imal edilmişti”... “İlacın hediyesi elli kuruştı”... “Satın almadan önce denemek serbestti”... Genellikle kalabalıkta bulunanlardan biri üzerinde kesme şeker parçasına bir iki damla dökülerek denenirdi. İşportacının cemekânlı dolabındaki şişelerin hep kapışıldığını anımsıyorum. Bunun sıradan bir nane ruhu olduğunu büyüyünce öğrendim. Çocuk kafamla

böyle bir ilacın mucize olduğunu düşünmüşümdür. Hastalıklar varsa vardı; ama işte ilaç da vardı. İleri yaşlarımda ideoloji konularında yaptığım okumalar sırasında, çocukluğumdan kalma bu manzara oldum olası beni ziyaret etmiştir.

Bizim her derdin devası işportacı ilacı, kimyagerin gözünde ne kadar ciddi ise, mitlerin ve ideolojilerin iddiaları da toplumbilimcilerin indinde ancak o oranda ciddidir. Nitekim toplumbilimciler, mitlerin ve ideolojilerin içeriğini dolduran iddialardan çok, söz konusu içeriğin nasıl anlatıldığı ile ilgilenirler. Mitlerin ve ideolojilerin önemi de ne söylediklerinde değil, nasıl söylediklerinde gizlidir. Ünlü kültür bilimci Tylor, mitleri, “olması gereken [ideal] ölçülerindeki ilişkiyi, yanlışlar sonucunda gerçekten de olan [real] ilişkilermiş gibi görmek” diye tanımlar. Olan ve yaşanmış gerçeği, olması gereken hedefler çerçevesinde anlatmak, mitlerin ve ideolojilerin söylem biçimlerinin temel bir özelliği olagelmıştır. Abartmak, saptırmak, karmaşık olanı basitleştirmek, çelişkili dünyayı emin ve çelişkisiz hale getirmek, bireye yol güzergâhını tanıtmak, hazine odasının kapısı da dahil, yaşamın tüm kapılarını açmaya elverişli maymuncuk imal etmek; tüm bunlar, mitler gibi ideolojilerin de temel çalışma ilkelerini oluşturur. Bu türden söylemler, yaşamın karanlık dehlizlerinden geçerken çalınan ısıklardır. Özellikle izleyicileri ve inananları açısından, mitler ve ideolojiler, birer umut kaynağı, gelecek beklentisi ve halin içinden çekip çıkarılmış huzur izlenimleridir.

Günlük yaşamın sürükleyip önümüze getirdiği çelişkili durumları çözümlemeye yarayacak mantıklı açıklama çerçeveleri oluşturmayı mitlerin nihai hedefleri arasında tanımlayan Claude Lévi-Strauss, haklı olarak modern zamanların siyasi ideolojilerinin kadim ve yazısız toplumların mitlerinin yerine geçtiğini anlatır. Her iki tür söylem de toplumda belirli işlevleri karşılar. Siyasi ideolojiler, özellikle modern toplumlarda, bu toplumların yeni mitleri, yeni efsaneleri haline gelmiştir. Kendi kaleminden aktarırsak, “Hiçbir şey, siyasi ideolojinin mitsel düşünceye benzediği kadar benzemez. Günümüz toplumlarında biri âdetâ diğerrinin yerine geçmiştir.” Keza, siyasi ideolojileri, Malinowski’nin

Troblian yerlilerinin mitleri konusundaki tespitinde yaptığı gibi modernitenin toplumsal akitleri olarak düşünebiliriz. Günümüzün siyasi ideolojileri, ürettikleri tüm çatışma fırsatlarına karşın, aslında modern yaşamı tahkim edici işlerler. Farklı totemlerin birbirine gönderme yaparak anlam kazanmaları gibi, modern sanayi toplumlarının ideolojileri de, genel topluma katkıları ölçüsünde anlam ifade ederler. Görünürdeki ayrıştırıcılıkları, temelde ve uzun vadede birleştirici, benzeştirici ve bütünleştiricidir. Ortaçağın Kuzey Afrikalı tarihçisi İbn Haldun'un vurgusu pek isabetli görünüyor: "Siyasi iktidar yarışında, tüm taraflar haklıdır." Çünkü insan, ırkçılık gibi sapkınlıklar dışında, taşıdığı değerlerden bağımsız olarak, insan olmak dolayısıyla haklıdır. Nihayet ideoloji, bir söz, bir *logostur*; bu özelliği ile de sadece insana özgüdür.

Dilbilim ustalarının önerdikleri ayrıma iltifat edilecek olursa, dil, zamana yayılan bir özellik taşır; söz ise muayyen bir zamanın ve sınırlı bir ortamın ürünüdür. İdeolojiler de mitlerin modelini izleyerek hem söz gibi tekrar yaşanamaz bir zamanın içindedir; hem dili andıran bir biçimde zamana yayılabilirler. Özetle ideolojiler, mitleri andırarak âdetta dile dönüşen sözler gibidir. Başka bir deyişle, dilden söz üretilebildiği gibi, ideolojilerden yeni sözler, daha doğrusu yeni eylemler üretilebilir; ki üretilmektedir. Doğal olarak buradan çıkarılması gereken sonuç, ideolojilerin dünyayı değiştirmekte ya da değişimi taşımakta belli bir rol üstlendikleri gerçeğini kabul etmektir. İdeolojiler, kültürün bir parçası olarak, toplumun fon rengi üzerinde ebru haleleri gibi hareket ederler. Ebruya şekil vermede payları vardır. Onlarsız ebru, ne tahrik edici ne anlamlı ne de yankı uyandırıcıdır; sönüktür, sessizdir. Bu da canlı bir toplumu değil, cansız sığ bir toplumu ifade eder.

Günümüz ileri sanayi toplumlarında veya sanayi sonrası toplumlarda kutuplaşmalardan çok, orta sınıfın yaygınlığı dolayısıyla bundanmış ve tıraşlanmış ideolojilere tanık olunur. Bir bakıma 19. yüzyılın "aşırı" diye adlandırılan ideolojileri, yerlerini daha evcilleşmiş ve avam katındaki orta sınıflaşma değişimine ayak uydurarak kutuplardan merkeze doğru çekilmişlerdir. Bu olguyu ideolojilerin sonu diye takdim etme girişimleri dün olduğu gibi bugün de tartışmaya açıktır.

Her toplumsal durumun yeni umutlar dağıtma zorunluluğu, ister istemez kendini hep hissettirecektir. Esasen böyle de oluyor.

Türk yazınında, ideoloji, zihniyet ve tefekkür hayatı üzerine yapılmış bir hayli birikim var. Bu önsöz vesilesiyle arkamızdaki birikimin ünlü kalemlerini anmak gerekir diye düşünüyorum. Sabri Ülgener, Şerif Mardin, Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan gibi cumhuriyet döneminin ilk kuşak bilim insanları; Mete Tunçay, Ümit Hassan, Alaeddin Şenel, Ali Yaşar Sarıbay, Süleyman Seyfi Öğün, İsmail Kara, Taha Parla gibi daha genç kuşak yazarlar olmadan ideolojiler üzerindeki bir çalışma köksüz kalırdı.

Elinizdeki çalışmayı, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı mensubu genç arkadaşlar ürettiler. Kendileri ile aynı çatı altında uzun yıllar çalıştığım bu kalemler, birlikteliğimizin anısına benden bir önsöz yazmamı istedikleri zaman, bunun onlarla tekrar bir araya gelme vesilesi yaratmasından çok mutluluk duydum. Burada, örnek düzeydeki yayınları ile tanıdığımız İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'na çalışmayı kitaplaştırmaya karar verdiği için teşekkür etmek istiyorum. Her konunun farklı bir kalem tarafından incelendiği bu derleme, tahlillerdeki özen ve derinlikle dikkat çekiyor. Modernleşen toplumların tanık olduğu belli başlı ideolojiler ve siyasi tartışma alanları, saydam ve ayrıntılı bir dille anlatılıyor. Değerli bir başvuru yapıtının oluşturulduğunu belirtmeliyim. Özellikle üniversite öğrencilerinin eline yeni ve zengin bir metin sunulmuştur.

CEMİL OKTAY

Bahariye, Haziran 2007

Giriş

H. BİRSEN HEKİMOĞLU (ÖRS)

Onsekizinci yüzyıl, kökleri Rönesans ve Reform'a dayanan ve Batı'nın dünyanın geri kalanından farklı bir gelişme rotasına girmesine neden olan iktisadi, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin, biri siyasal diğeri ekonomik iki büyük altüst edici sonucuna; Fransız ve Amerikan Devrimleri ile İngiliz Sanayi Devrimi'ne tanık olmuştur. 19. yüzyıl ise, bu dönüşümün düşünsel düzeyde iyice berraklaşmaya başlayan ürünleri olarak "siyasal ideolojiler"i yaratmıştır. Bu anlamda, Aydınlanma sonrası dönem, birçok nitelemenin yanı sıra, bir "İdeolojiler Çağı" olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir. Bu, elbette, daha önce ideolojilerin üretilmediği anlamına gelmemektedir. Ancak, İdeolojiler Çağı'nı önceki dönemlerden ayıran çok önemli bir özelliği vardır: bu, kitle katılımının ortaya çıkmasıdır; toplumsal, siyasal ilişkilere ilişkin görüşlerin dar çevrelerin tekeline çıkıp, geniş kitleleri harekete geçiren devrimci bir nitelik kazanmasıdır.

Yaşamı anlamlı kılan unsurlardan birisi, yaşanan yaşamın "doğru" olduğuna inanmaktır. Toplumun, bir anlamda, dünyayı tanımlama araçları olan din, gelenekler, mitler, semboller vb. doğayı, insanın varoluşunu, insan-doğa ilişkisini, toplumsal birlikteliği, mevcut sosyal, iktisadi ve siyasal ilişki biçimlerini "tanımlama", "açıklama" ve "onaylama" işlevi görmüşlerdir. Toplumlar değiştikçe, var olan araçların işlevleri yok olmaya, yeni araçlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Batı'da 16. yüzyıl-

dan itibaren, özellikle tarımsal dönüşüm ile başlayan değişim süreci, birçok yerleşik inancı ve kuralı anlamsız hale getirmiş, yeni açıklama araçlarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Cemaat içinden çıkarılan ve “akıl” ile donatılan bireyin, diğer bir ifade ile “akıl çağı”nın bireyinin, pazar için üretim yapan köylünün, deniz aşırı ülkelere gidip mal alıp-satan tüccarın, atölyelerde para karşılığı üretim yapan işçinin, dünyayı anlamada yeni araçlara ihtiyacı vardır. Giderek laikleşen, rasyonel, pozitivist, bireyci Batı’nın yeni mitlere, yeni dinlere ihtiyacı vardır. “Akıl Çağı”ndan “İdeolojiler Çağı”na geçiş, bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyıla damgasını vuran ve 20. yüzyılda gelişerek ve değişerek devam eden ideolojileri ele almaktır. İnsanların kolektif eylemini örgütleme aracı olarak siyaset, bu özelliği ile birey-toplum-devlet ilişkilerini ve bu ilişkilerin gerilimlerini içerirken, siyasal ideolojiler de bu ilişkileri açıklama ve gerilimleri giderme yolları üretmeye çalışırlar. Bu çalışmanın iki temel hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birisi, “ideoloji” kavramının kendisini, toplumsal kökenlerini ve ideolojilerin bir dünyayı anlama ve bireysel/toplumsal yön tayin etme aracı olarak toplumlara dönüştürme gücünü ve sınırlılıklarını ele almaktır. İkincisi ise, iktisadi, sosyal ve siyasal düzeni kurgulama biçimleri, söylemleri ve içlerinde taşıdıkları çelişkileri ile birlikte, ilgili dönemlere damgasını vurmuş büyük “izm”leri, ortaya çıktıkları tarihsel arka plan üzerinden, irdelemeye çalışmaktır. Bunlar yapılırken, aslında her ideolojik akımın öncellerinden nasıl etkilendiğini, ne kadar onların ardılı, ne kadar onlara bir tepki niteliğinde olduğunu anlamanın önemli olduğu, kolay genellemelerin ne kadar yanlış, bazen bir “izm” ile diğeri arasında kesin ayırım yapmanın ne kadar zor olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmaya çalışılacaktır.

Çalışma kaleme alınırken, lisans ve lisans-üstü öğrencilerinin de yararlanabilmesini mümkün kılmak için, elden geldiğince sade ve kolay anlaşılır bir dil kullanılmaya çalışılmış, ancak belirli bir entelektüel düzeyin sağlanmasına da özen gösterilmiştir. Yine, özellikle öğrencilerin yararlanabilmesi amacıyla, her metnin sonuna, o konu ile ilgili Türkçe olarak yayınlanmış bir okuma listesi ilave edilmiştir.